

CRISTINA IULIANA IACOB

CRISTINA IULIANA IACOB

**„LITERATURA” JURNALELOR
DE CĂLĂTORIE**

**EDITURA UNIVERSITARIA
CRAIOVA, 2025**

Referenți științifici

Conf.univ.dr. Ioana Alexandra IORGULESCU

Conf.univ.dr. Mihaela MARCU

Copyright © 2025 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Iacob, Cristina Iuliana

"Literatura" jurnalelor de călătorie / Cristina Iuliana Iacob. - Craiova :
Universitaria, 2025

ISBN 978-606-14-2163-3

821.135.1.09

© 2025 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

ARGUMENT

Demersul nostru își propune prezentarea, prin realizarea unor monografii, a câtorva aspecte din activitatea derulată pe plan memorialistic de către nume reprezentative ale culturii noastre din secolul al XIX-lea. Am pornit de la premisa că această manifestare a literaturii române poate susține un interes aparte, iar evidențierea unor fapte de limbă, selectate din jurnalele de călătorie parcurse, poate servi drept mărturie a evoluției limbii române literare.

Începând cu primii ani ai secolului al XIX-lea, publicul din teritoriul românesc devine, mai întâi, un pasionat cititor de gazete, căci aici află informații politice, economice, culturale, de senzație, din interiorul și din exteriorul propriilor țări. Aceste reviste, după model occidental, inserau în cuprinsul lor, foiletoane din romane, care puteau fi creații autohtone sau traduceri. Transformându-se într-un mijloc de informare, ziarele românești mai aveau meritul de a stimula setea de cunoaștere a lumii înconjurătoare, pe care puțini români și-o satisfăcuseră până în această perioadă. Ia naștere astfel „moda” jurnalelor de călătorie, relatări ale unor cărturari români plecați în străinătate, care aduc și pe hârtie impresiile, emoțiile, sentimentele cunoașterii unor locuri și popoare străine. Timid, „literatura” jurnalelor de călătorie prinde contur în spațiul literar românesc, având un precursor de marcă, în secolul al XVII-lea, în persoana lui Nicolae Milescu - Spătarul. Slaba receptare în cultura română a celor două scrieri ale cărturarului moldovean, are drept principală explicație faptul că ele sunt redactate în limba rusă. În realitate, „literatura” însemnărilor de călătorie din peisajul cultural românesc este inaugurată de experiențele învățatului moldovean, la sfârșitul secolului al XVII-lea, iar operele sale, *Jurnal de călătorie în China* și *Descrierea Chinei*, sunt compuse din observațiile făcute de Nicolae Milescu, trimis al țarului Rusiei, pe parcursul călătoriei sale în China, dintre anii 1675 și 1678.

Deschiderea gustului românilor pentru călătorii, la începutul secolului al XIX-lea, se petrece și sub influența romantismului, curent care pleda pentru aventură, pentru cunoașterea, îndeosebi, a tărâmurilor mirifice ale Orientului. La rândul său, Occidentul uimea prin elementul civilizator superior. Și astfel iau naștere operele unor peregrini români, *in facto*, scrieri memorialistice, adevărate cronici ale vremii, o oglindă reală și sigură a evenimentelor din epocă. Pe lângă valoarea lor istorică, se remarcă și aspectul estetic, întrucât autorii nu se mărginesc doar să prezinte date abstracte, ci inserează comentarii proprii, păreri personale, dau un caracter individual operei.

O lucrare de referință, care reunește, într-o prezentare de sinteză, scriitori români preocupați și de memorialistică, este cea semnată de Henri Zalis și Silviu Bădia, intitulată *Scriitori români peregrini - traiectorii literare în timp și spațiu*. Privită drept o crestomație a literaturii de călătorie de la noi, lucrarea sus-amintită oferă o imagine generală a acestui fenomen. Sunt selectați 19 scriitori, considerați reprezentativi pentru istoria genului, și pe care cei doi autori îi periodizează astfel:

I. Vârsta eroică: Nicolae Milescu, Dinicu Golescu, Grigore Alexandrescu, Ion Codru-Drăgușanu, Dimitrie Bolintineanu, Nicolae Filimon, Vasile Alecsandri;

II. Valorile maturizării: Alexandru Odobescu, Alexandru Vlahuță, Calistrat Hogaș, Nicolae Iorga;

III. Contribuții moderne: Mihail Sadoveanu, Mihail Ralea, Tudor Vianu, G. Călinescu;

IV. Priviri actuale: Mircea Eliade, A.E. Baconski, Geo Bogza, Mircea Malița.

Remarcăm că volumul urmează firul diacronic al literaturii de călătorie de la noi, pornind de la primii temerari ai acestui gen și mergând până în perioada actuală. Trebuie să menționăm, lucru observabil cu ușurință, că sunt prezentați atât scriitorii, autori ai unor jurnale de călătorii făcute în afara țării, cât și cei care au ales să descrie frumusețile patriei natale. Acesta este un prim punct prin care cercetarea noastră se detașează de cartea lui Henri Zalis și Silviu Bădia, întrucât noi am ales să prezentăm doar însemnările de călătorie ale unor oameni de cultură români, peregrini pe meleaguri străine. Aici ar interveni firesc întrebarea de ce am preferat doar această latură a literaturii de călătorie de la noi. Răspunsul cel mai simplu ar fi că ne-au interesat doar memorialele despre lumi și despre popoare de dincolo de granițele propriei țări, pentru că sentimentul autenticului este mai profund, entuziasmul este, poate, mai adevărat, dar și pentru că aceste cărți au un caracter didactic, de învățătură, căci ele se vor îndreptare de cultură și de morală pentru românii de acasă.

Reîntorcându-ne la cartea lui Henri Zalis și Silviu Bădia, remarcăm că derularea fiecărui sector consacrat unui autor-peregrin, este însoțită de repere biobibliografice. Urmează citarea unui fragment original din operele selectate, fragment interpretat de către Henri Zalis. Nu sunt uitate nici referințele critice legate de un anumit scriitor și de opera acestuia aparținând genului memorialistic.

O altă coordonată a lucrării noastre, care ne detașează din nou de cartea lui Henri Zalis și Silviu Bădia, este cea prin care urmărim faptele de limbă din lucrările scriitorilor peregrini incluși în cuprinsul acestei cărți. Analiza limbii române utilizate de cărturarii români plecați în afara țării se

constituie într-o încercare de a contura profilul unei limbi aflate la începuturile modernizării ei, proces la care, cu siguranță, jurnalele de călătorie și-au adus aportul.

În acest preambul este important să menționăm o mică enciclopedie, intitulată *Mărturii românești peste hotare*, care cuprinde creații românești, precum și izvoare despre români în colecții din străinătate. Semnătura acestui proiect ambițios o poartă academicianul Virgil Cândea. Până acum au fost publicate patru volume din acest patrimoniu de mare valoare, ce include mii de piese realizate în spațiul românesc, regăsite în colecții importante din străinătate. Am dori să evidențiem munca impresionantă și generoasă pe care profesorul Virgil Cândea, alături de alți istorici, a depus-o din dorința de a dovedi încă o dată măsura valorii noastre naționale. Se regăsesc în această colecție câteva mii de manuscrise, bijuterii, obiecte de cult, picturi, statui, din veacurile anterioare, chiar invenții din domeniul tehnicii, purtând brevetele de atestare. Toate au fost inventariate, adunate din risipirea lor în străinătate de către acad. Virgil Cândea.

Aceasta este perspectiva pe care o vom dezvolta pe parcursul cărții noastre cu titlul „*Literatura*” *jurnalelor de călătorie*.

CAPITOLUL I

„LITERATURA” JURNALELOR DE CĂLĂTORIE DIN SECOLELE AL XVII-LEA – AL XIX-LEA

Literatura pe care o compun jurnalele de călătorie formează un domeniu aparte în masa genurilor literare. Este o formă mai apropiată de sufletul celui care o scrie, fie că este vorba despre însemnările legate de operațiuni militare, fie de expediții, de călătorii. Se știe că „genul relațiilor de călătorie nu era la 1860 fixat, în orice caz nu aparținea modalităților consacrate de protocol academic. Cu atât mai mult la noi, unde de-abia se cristalizau formele majore ale prozei: nuvela și romanul”¹

Confesiunea, sinceritatea sunt sentimente care animă jurnalul ca literatură, iar ca gen literar, se situează la intersecția cu celelalte genuri ale biograficului (autobiografia, memoriile). Totuși, există deosebiri între jurnal și memorii, căci jurnalul accede temporalul, el poate fi compus la orice vârstă. Se spune că memorialiștii și autorii de autobiografii încep să-și scrie impresiile, de regulă, când presimt că viața alunecă pe panta sfârșitului. Așadar, producțiile lor literare se transformă în *genuri de bătrânețe*, asociate unui sentiment de solitudine, unei dorințe de a se retrage din lume, unei pioase reculegeri în fața destinului.

Jurnalele, îndeosebi cele de călătorie, au la baza construcției lor o scriitură autentică, sinceră, credibilă. Faptele trăite, orașele, zonele vizitate compun un sentiment al autenticului, al adevărului, devin un exemplu. Totodată, jurnalul de călătorie este legat de poezie prin transmiterea directă a sentimentelor, gândurilor, ideilor.

Precizăm că datele care vor compune prezentarea următoare a „literaturii” jurnalelor de călătorie fac referire doar la scrierile unor oameni de cultură români despre țări, popoare de dincolo de granițele românești.

Pentru literatura română din secolul al XVII-lea, aflată la începuturile ei, abordarea unui gen literar, cum este jurnalul de călătorie, este mai greu de întreprins. Totuși, un reprezentant de marcă al culturii noastre naționale din perioada sus-amintită are curajul, chiar dacă o face în limba rusă, de a scrie și de a descrie expedițiile sale prin Siberia către China. Și o face cu demnitate și cu o magistrală aplecare spre amănunt în două lucrări semnificative, care inițiază vârsta eroică a încercărilor de acest fel, anume *Jurnal de călătorie în China* și *Descrierea Chinei*. Cele două scrieri au fost privite de critica de specialitate drept niște ziare ale expedițiilor cărturarului moldovean. Opunându-ne acestei perspective, ne alăturăm opiniei formulate de Nicolae

Cartoian, care afirma: „Călătorind pe drumuri necunoscute, printre popoare de rase diferite, vâslind pe râuri pe care nu mai vâslise niciun european până la el, curiozitatea veșnic trează a acestui moldovean din secolul al XVII-lea se oprește asupra configurației solului, descrie în amănunțimi râurile pe care le străbate, notează aspectul particular al munților, face măsurători topografice, se oprește ca să observe țărmurile lacului Baical. Dar pe Milescu nu-l interesează numai aspectul geografic al ținuturilor, ci și cel etnografic. Privirea lui iscoditoare caută să prindă și viața specific omenească pe care o trăiesc populațiile așa de variate ca înfățișare, pe aceste îndepărtate meleaguri... Tot materialul acesta vast de observații variate este expus într-un stil plin de sobrietate și de culoare, din care nu lipsesc uneori și accente de duioșie... Opera aceasta i-a câștigat pe drept lui Milescu un renume european... Din nenorocire, această operă a lui Milescu, scrisă într-o limbă străină, a circulat mai mult în lumea slavă și greacă, a ațâțat curiozitatea unor savanți din Occident, dar nu a rodit în cultura noastră națională...”². Ca urmare, prezentarea lucrărilor lui Nicolae Milescu devine, cu certitudine, o readucere în actualitate a primei manifestări a „literaturii” jurnalelor de călătorie scrise de un cărturar român.

Cea dintâi referire, în românește, la ideea de Europa aparține arhimandritului Grigorie Râmniceanu (*Triodul*, 1798), în fapt, o prelucrare a unui articol din *Enciclopedia* lui Diderot și un elogiu al unei Europe civilizatoare, căreia i se recunoaște meritul de a domina culturi din alte colțuri ale lumii. În perioada sfârșitului de secol al XVIII-lea și la începutul veacului următor, noțiunea de *civilizator* purta o înaltă calitate, de superioritate, așa cum reiese din lucrarea lui Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826*. Peregrinul valah susține mereu nevoia de ridicare a vieții românilor la nivelul celei *civilizatoare* pe care o cunoscuse. „Golescu este dominat totuși de simțul practic, de nevoia de a cunoaște și de a evalua starea materială a unui neam. Hotărât să vadă tot ce ar fi demn de văzut, caută și găsește pretutindeni exemple, modele.”³. Călător prin Europa începutului de veac XIX, boierul muntean descoperă lumea occidentală mirat, „se uimește, dă seamă, este *împuns de cuget*, socotește, se spovedește, ceea ce face ca mișcarea afectivă să fie în permanent în apropierea informației. Acest înaintaș nu avea gustul informației vizibil mai târziu la Nicolae Filimon și nici detașarea și mobilitatea lui Ion Codru-Drăgușanu. Și totuși, Golescu se mișcă fără stinghereală, mânat de sânguința de a pricepe rosturile lucrurilor. Atunci când dă la iveală umilitoarea înapoiere a țării, tonului blând și cumpătat îi ia locul vibrația puternică, plină de sincer și patetic patriotism. Invectiva alternează cu ruga pioasă, duritatea cu blândețea creștinească”⁴.

Jurnalul de călătorie al lui Dinicu Golescu se transformă într-un veritabil document social, ideologic, etic și psihologic, fiind totodată prima

lucrare de acest fel care este tipărită. Peregrinările sale prin Europa de la începutul secolului al XIX-lea au o valoare care uimește prin sentimentul autenticului. Lumea pe care boierul muntean o descoperă treptat, cu mirare și cu naivitate, este un tărâm nou, cu rosturi și frumuseți aparte. Atitudinea scriitorului se schimbă când dă la iveală starea de înapoiere a propriei țări, tonului blând și cumpătat îi ia locul vibrația puternică, plină de o sinceră dragoste față de meleagurile natale. Însemnările de călătorie ale lui Dinicu Golescu se singularizează prin sentimentele care le străbat, iar patriotismul se numără printre ele. Concluzia călătorului valah este că unica soluție de a ieși din înapoierea și corupția din Țara Românească este culturalizarea maselor, progresul general al societății românești.

Maturitatea jurnalelor de călătorie scrise de cărturarii români în urma peregrinărilor lor prin străinătate, este marcată de opera lui Ion Codru Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*. Apetitul de a călători, îndeosebi în Europa Occidentală, se dezvoltă în Țările române în perioada sfârșitului de veac al XVIII-lea și începutul celui următor. Explorarea unor noi ținuturi, contactul cu alte culturi și civilizații devin repere dornic de urmat de către boierimea și de către cărturarii români. De pe altă parte, se înregistrează, mai ales în secolul al XIX-lea, o aplecare spre călătoriile de cunoaștere efectuate de scriitorii romantici europeni, care, în dorința de evadare din cotidian, descoperă prin lecturi și prin voiaj Anglia, Spania, Italia, Franța, dar, mai ales, Orientul, un spațiu miraculos și misterios.

Consecința firească a acestor acțiuni este întărirea „literaturii” jurnalelor de călătorie cu opere memorialistice de o altă factură, lipsite de ficțiune, privite drept o reflectare realistă a unor spații, activități, aspecte culturale. O astfel de lucrare este *Peregrinul transilvan*, semnat de Ion Codru Drăgușanu, rezultatul literar al periplului său prin Europa, desfășurat între anii 1838 și 1844. Lucrarea a fost publicată în două versiuni, prima dată în foiletonul ziarului „Concordia”, între 1863 și 1864, apoi în volum, cu titlul *Peregrinul transilvan sau Epistole scrise den tiere straine unui amicu in patria, de la anulu 1835 pana inchisive 1848*, apărut în anul 1865 la editorul S. Filtsch din Sibiu⁵.

Epistolele lui Codru Drăgușanu vor fi ajustate la aproape 25 de ani de la efectuarea călătoriilor, ca urmare se va crea o diferență între nivelul culturii și percepția pe care a putut-o avea asupra locurilor vizitate. Cu siguranță, trecerea timpului va estompa impresiile inițiale și astfel emoția trăirilor va păli, căci învățatul transilvănean nu ține un jurnal de călătorie, ci, mai curând, un jurnal după călătorie.

Din note particulare, cu o puternică ancorare în cotidian, cu un simț aparte al realității, scrisorile lui Codru Drăgușanu vor deveni *fictive*. Această nouă caracteristică este cu atât mai exactă, cu cât ele fuseseră re-scrise.

Impresia pe care o lasă în momentul reunirii lor în volum este aceea de pură ficțiune. Este o altă abordare a jurnalului de călătorie, deoarece pentru autorul însuși, episoadele trăite în urmă cu decenii menționau existența unui alter ego de multă vreme uitat. Aura de imaginar, prezentă de la bun început, căpătase noi proporții, acceptată conștient de autorul ajuns acum la bătrânețe. Codru Drăgușanu devine un descriptiv, fără prea multă putere epică, un umorist care relatează ceea ce trăiește cu multă naturalețe. Cartea sa se adresează cititorului avizat, cultivat, căci stilul însemnărilor sale de călătorie este îmbogățit cu termeni, cuvinte, expresii preluate ca atare din limba latină sau din alte limbi moderne ca italiana, spaniola sau franceza.

Totuși, „călător pasionat, de mare anvergură, Codru Drăgușanu descoperă peisajul european cu încântare și deseori cu voluptate. Ager și uimitor de receptiv, el are gustul observației sociale, făcând subtile disocieri de psihologie comparată, fiind totodată înclinat spre reflecția morală. Scriitorul este un moralist și un psiholog pătrunzător, apt de a sesiza esențialul, trecând în revistă obiceiuri și moravuri, fapte de artă și cultură, locuri istorice, instituții, în ceea ce au ele caracteristic. Dornic de aventură, el este, în același timp, un observator profund și perspicace în marginea fenomenului social-politic”⁶. Din acest punct de vedere, al observațiilor pertinente, Ion Codru Drăgușanu se apropie de Dinicu Golescu.

Pe acest teren, deja cunoscut, pășește timid Dimitrie Bolintineanu, un romantic prin excelență, care nu putea rămâne în afara cerințelor curentului, cum ar fi plăcerea de a călători, de a cunoaște Orientul. Cu atât mai mult, cu cât Bolintineanu era un pasionat cititor al unor opere de acest fel, precum *Itineraire de Paris a Jerusalem* (1811), lucrarea lui Chateaubriand, sau *Souvenires, impresions, pensees el paysages pendant un voyage en Orient* (1835) a lui Lamartine. Ca urmare, scriitorul român va întreprinde în anul 1845, împreună cu Cezar Bolliac și August Treboniu Laurian o călătorie pe malurile Dunării, în Oltenia și în Muntenia, la care se adaugă voiajul pe Dunăre, în Bulgaria. Exilul parizian este perceput ca un fel de demers pregătit. Așa se face că în 1856 era pregătit de a face o călătorie spre fascinantul Orient, iar ca urmare a acestei întreprinderi, va publica jurnalul intitulat *Călătorii în Palestina și Egipt*. După un deceniu, va oferi un alt jurnal, *Călătorii la Ierusalim în sărbătorile Paștelui și în Egipt* (1867), cartea unui periplu mai profund și mai încărcat de semnificații, în țara în care Hristos s-a înfățișat omenirii.

Totul începe într-o seară de primăvară („la 9 martie, pe la cinci ore seara”) când Bolintineanu, împreună cu alți doi prieteni, s-a îmbarcat pe vaporul Merse, cu scopul declarat de a vizita Ierusalimul și toate locurile sfinte. Nu este un pelerinaj religios, ci mai curând o întreprindere îndrăzneată, de tipul celor descrise în romantism, de a cunoaște tărâmurii mirifice, încărcate

de credință și de istorie. Călătoria lui Bolintineanu se transformă într-o mărturie de autenticitate, într-un dialog cu cititorii jurnalului săi pe care-i asigură de realism și misticism totodată.

Punctul de plecare este Constantinopolul, ieșirea în larg stimulându-i poetului primele impresii, consemnate tot sub influență romantică: „Noaptea se întindea asupra saraiurilor misterioase, pierdute prin arborii grădinilor desfătătoare ale Bosforului. Cotul unde fusese altă dată palatul împăraților, astăzi saraiul sultanilor, părăsit, rămase la dreapta noastră. Scutari, Cadikioi pieiră unul după altul în umbră și în depărtare; insulele Principilor, semănate în fața mării, păreau că înoată sub cununile lor de scânteii, în apă, în umbră și tăcere”⁷.

Bolintineanu nu se mărginește doar la admirarea peisajului, ci se documentează, cercetează istoricul locurilor și transmite cititorilor săi aceeași bucurie a descoperirii, a ineditului, a aventurii. Acestui procedeu, al relatărilor directe dublate de evocarea trecutului, îi va rămâne fidel pe tot parcursul călătoriei. Va porni mereu de la ideea că „astfel de aduceri aminte” trebuie să trezească în *trecător* „dulce și tristă suvenir”, căci nimic din aceste mărturii nu trebuie disprețuit.

Chiar simpla curgere a apelor unui râu devine un minunat prilej de meditație, de aduceri-aminte: „Cei ce au sorbit altă dată din ele, astăzi nu mai sunt. Alți oameni, alte generații, alte popoare au venit de atunci și fără urmă încă au trecut! Numai aceste unde au rămas ca totdeauna, jucând neîncetat pe pietricelele lor, fără să le desființeze nici numărul secolilor, nici mâna supărătoare a omului”⁸.

Cu atât mai mult, cu cât călătoria lui Bolintineanu este una de plăcere, în ținuturi mirifice din Orient, iar relatările sunt mereu întrerupte de ideile pe care dorește să le transmită. Simțim în paginile jurnalului lui Dimitrie Bolintineanu o veselie, o dorință autentică de cunoaștere, dar și trimiteri livrești, pentru că autorul este un cărturar care simte nevoia să dovedească cunoașterea locurilor vizitate. De aici inserarea, din loc în loc, a unor discrete discuții despre câțiva autori antici ca Strabon sau Herodot, Vergilius sau englezul Byron.

Dintre volumele de călătorii ale lui Dimitrie Bolintineanu, cel mai cunoscut rămâne *Călătorii la Ierusalim în sărbătorile Paștelui și în Egipt*. Peregrinul român nu se mărginește doar la evocarea peisajelor pe care le contemplă, ci, în aceeași tradiție romantică, face ample incursiuni în istoria bizantină și prebizantină a orașului de pe Bosfor. Istoria turcilor apare în pasaje lapidare, combinate cu descrieri ale peisajului dezolant al Turciei contemporane, o admirabilă comparație romantică între gloria trecutului și decadența prezentului: „Aflarăm o mulțime de turci, cu chipuri galbene și posomorâte. Ei nici nu ridicară ochii să ne vază, precum fac alții la venirea unor călători. I-ar fi luat cineva, văzându-i, pentru o adunare de morți în mijlocul

mormintelor, precum se zice în baladele fantastice ale Occidentului. După ce ne așezărăm pe o bancă și trecură trei minute, ei ne salutară unul după altul, puind mâna la cap. Aici văzui... sau mai bine nu voi zice ceea ce văzui. Nu am cetit încă o carte de călătorie în Orient în care autorul să nu vorbească de un derviș cu barbă, trențáros etc. Pretutindeni, adică în cărțile acestea, dervișul este totacela și vorbele lui, și portul nu au nici o deosebire. Ca să nu cad în această greșală, voi păstra o tăcere asupra dervișului ce văzui aici. Ciudat neam, neamul turcesc! Totul în Turcia pare în ruină : oameni și lucruri; și această scădere se răsfrânge chiar asupra guvernământului. Străinul ce vedea ceste lucruri pentru întâia dată crede că Turcia moare. Ea este în ajunul unei prefaceri, și dacă oamenii ce guvernă vor înțelege misia lor, nu este îndoială că va renaște, din ruinele ei, mai frumoasă și mai fericită⁹. Din citatul de mai sus, observăm detașarea ironică, căci Orientul nu mai este cel convențional din *Florile Bosforului*. „Imagina mizeriei, a destrămării și morții domină. Descrierea cartierului Pera din Constantinopol este cât se poate de realistă, Bolintineanu fiind preocupat de perisabilitatea lucrurilor omenești¹⁰.

Călătoriile pe Dunăre și în Bulgaria, lucrare apărută în 1858, urmărește plecarea lui Bolintineanu la Constantinopol, pe drumul exilului, în condiții destul de vitrege, date de constrângerile epocii. Acest moment îi va declanșa peregrinului român o profundă meditație, de o plasticitate evidentă, revelând raporturile dintre centru și zonele periferice ale orașului: „Întrebând într-o zi pe un turc de ce marginile împărăției se află în stare mai proastă decât centrul, mai sub toate raporturile, acesta îmi răspunse printr-o figură orientală și foarte ingenioasă, deși pentru mine nu fuse destul de mulțumitoare. «Această lumină, îmi răspunse el, arătându-mi lumânarea de pe masă, luminează bine în jurul ei; dar cât te depărtezi de dânsa, razele-i slăbesc, până ce se perd de tot. Astfel și aceste orașe de margine nu pot să priimească decât o slabă îngrijire de la cel ce cârmuiește împărăția. Trebuie să ne mulțumim pe aceasta, căci nu poate să fie altfel.»¹¹. Pauperitatea turcilor de la marginea Imperiului, viziunea islamului despre condiția femeii, sunt tot atâtea subiecte care stârnesc curiozitatea, dar și mânia călătorului român.

Dimitrie Bolintineanu va reveni la Constantinopol, în calitate de consilier al domnitorului Alexandru Ioan Cuza, pelerinaj relatat în lucrarea *Vizita domnitorului Principatelor Unite la Constantinopole* (1860). Este un bun prilej de a descrie ceremoniile protocolare legate de acest eveniment, onorurile cu care a fost întâmpinat Cuza, dineurile. Este o pagină de protocol oriental pe care Bolintineanu o redă cu sentimentul autenticului, al faptului văzut și trăit.

Un alt volum al lui Bolintineanu, intitulat *Călătorii în Asia Mică* (1866) relatează itinerariul cărturarului român pe coastele Asiei Mici. Spre deosebire de celelalte periplusuri din perioada exilului, aceasta decurge în

condiții excepționale, ca urmare a intervenției lui Ion Ghica, pe atunci *bey* de Samos. Această lucrare se transformă într-o autentică lecție de istorie, căci Bolintineanu descrie vestigiile ale unor populații din Asia Mică (ionienii, carienii, lidienii, pelasgii, lelegii). Reperle călătoriei celor doi includ, pe lângă altele, câteva sate mizere, aflate pe drumul spre Millet. Totuși, binefacerile Orientului se observă în schimbarea pe care au suferit-o câteva localități situate pe drumul spre Brusa (Bursa), precum Cassaba (tr. Kasa ba), Debrent (tr. Derbent), Ahmedji (tr. Ahmetçi), Aiden-guzel-issar (tr. Aydn Güzelhisar), Uchiak (tr. Uşak) ori Kiutaia (tr. Kütahya): „Pe aici începu a se vedea Iurucii, populațiune nomadă, dară blândă. Dormirăm noaptea în cel din urmă sat, sub un fel de umbrar, și cinarăm cu lapte și caș”¹².

Urmează o interesantă descriere a insulei Samos, guvernată din anul 1833 de un principe de origine greacă, numit de Înalta Poartă. Ion Ghica a deținut această funcție în perioada 1854-1859.

În viziunea lui Bolintineanu, civilizația otomană, pe care ajunge să o cunoască în drumurile sale asiatice, reprezintă doar un fundal în spatele căruia strălucesc vestigiile istoriei antice grecești.

Referiri lapidare la turci și la cultura acestora apar într-un alt jurnal de călătorie semnat de Dimitrie Bolintineanu și intitulat *Călătorii la românii din Macedonia și Muntele Athos sau Santa Agora* (1863). Lucrarea evidențiază interesul aparte al autorului ei pentru stilul de viață, obiceiurile și particularitățile lingvistice ale aromânilor din Macedonia, interes sporit, probabil, și de faptul că tatăl lui Bolintineanu era aromân. Intenția declarată în această carte este legată de determinarea poporului de un milion de locuitori, aruncați în Macedonia, să aibă conștiința naționalității sale. Primul popas al călătorului român este orașul Salonic de unde muntele zeilor, Olimp, îi apare mai impunător ca orice.

Drumul lui Bolintineanu continuă spre Pella, cetatea lui Filip, regele Macedoniei, apoi spre Bitolia, unde consemnează o serie de aspecte legate de obiceiurile de nuntă, botez, înmormântare ale aromânilor din acest oraș. Impresii puternice sunt legate de faptul că peste tot aromânii vorbeau românește. Chiar dacă nu a vizitat Muntele Athos, Bolintineanu face o scurtă descriere a mănăstirilor de aici.

În afara scrierilor de călătorie, Dimitrie Bolintineanu a mai publicat și un volum de poezii care, după titlu – *Macedonele* – ar surprinde impresii din peregrinările sale la românii din Peninsula Balcanică.

Concepute în spiritul vremii, jurnalele de călătorie semnate de Bolintineanu, au meritul de a fi amplificat dimensiunile acestui gen de literatură și de a servi drept autentice documente cu o valoare istorico-literară și politico-culturală impresionantă.

În această tradiție, care începe să se dezvolte în literatura română de la începutul secolului al XIX-lea, se înscrie și memorialul de călătorie al lui Nicolae Filimon, intitulat *Escursiuni în Germania meridională. Memorii artistice, istorice și critice* (1858), rezultat al pelerinajului său european din vara anului 1858 în Germania de sud și în Italia, trecând în drum și prin Ungaria, Austria și Boemia. Această nouă lucrare prinde contur la numai doi ani după începerea activității publicistice, fără ca Filimon să-și exercite prea mult talentul scriitoricesc.

Cu jurnalul lui Nicolae Filimon se deschide o altă epocă literară, fără îndoială, modernă. Particularitatea memorialului filimonesc poate fi rezumată astfel: „călătorul care se întrezărește în transparența scriiturii nu e lesne de pus în ecuație: e flexibil, de o mare mobilitate psihică, dispunând de infinit mai multe resurse decât am fi noi dispuși să credem la prima vedere. Tipologic el poate fi alăturat turiștilor filosofi, de speța lui Volney, care-și interzicea programatic zborurile fanteziei sub motiv că *genul relațiilor de drum aparține istoriei și nu romanului*. Dar tot atât de puțin își găsește locul printre turiștii romantici, de felul lui Victor Hugo, amator de solitudine, ori al lui Alecsandri, teoretician al gratuității și al capriciului: *adevăratul călător e acela care când pornește, merge unde-l duce fantezia*”¹³.

Ceea ce ni se pare interesant la perspectiva oferită de acest jurnal de călătorie, este maniera în care el este construit. Structura cărții nu trădează o unitate a compoziției, căci cele treizeci de capitole care o compun adoptă fie calea adevăratului jurnal de călătorie, cu impresii inedite, puternice și comentarii personale ale călătorului, fie pe cea a ghidului turistic care oferă informații exacte, lapidare, de natură istorică, geografică, muzeistică, cu privire la mijloacele de transport etc. Aceștia li se adaugă și partea de beletristică pe care o descoperim în acest jurnal, căci Nicolae Filimon nu omite nici nuvela intercalată, cum ar fi *Friderich Staaps* sau *Mateo Cipriani*. În paginile în care scriitura „se eliberează de livresc și de afectarea romantică, notațiile de călătorie au nerv și farmec. Apare atunci autenticul Filimon, ager, pătrunzător, plin de vervă comică sau de ironie subțire. Paginile de comparație între stările din țară și cele din străinătate îl conturează pe observatorul social, pe moralist. Ele indică influența gândirii politice pașoptiste la acest scriitor ce părea a se fi izolat de frământările revoluționare”¹⁴. Există în acest jurnal pasaje în care ancorarea autorului la ideologia pașoptistă iese în evidență. Ilustrativ este momentul în care Filimon argumentează în legătură cu relațiile ce ar fi trebuit să ia naștere între maghiari și români pe vremea revoluției de la 1848. În multe din cuvintele utilizate de scriitor recunoaștem ideile revoluționare susținute de Bălcescu.

Dintr-o afirmație a lui Nicolae Filimon, făcută în capitolul al XXIII-lea din jurnalul său („Eu, care nu mă gândeam decât la călătoria mea, visai